

AZERBAIJAN

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

VIL: 6

MAYIS 1957

SAYI : 14 (62)

İÇİNDEKİLER

28 Mayıs Millî İstiklâl Günü	☆
28 Mayısın maddî ve mânevî temeli ve milletler- arası neticeleri	Hüseyin BAYKARA
Büyük Fikir Adamı Ahmet Ağaoğlu	Dr. M. KENGERLİ
28 Mayıs Münasebetiyle	Kerim ODER
Eşref Demircan (Ölümünün 10. Yıldönümü münase- betiyle)	V. Y.
Büyük bir hayırsever (Hacı Zeynelabidin Taki- zade)	Hüseyin CAVID
Şeyh San'an (Manzum piyes)	NART
11 Mayıs Şimalî Kafkas İstiklâli (İktibas)	Mustafa BERKE
Kırım* Millî Muhtariyet Günü (İktibas)	A. M. KARACA
Aras (Şiir)	Teymur ATEŞLİ
Oğlum Kemal'e (Şiir)	Ahmet TEKİN
Turan Türküdür (Şiir)	
28 Mayıs Gecesi	☆

Büyük Fikir Adamı Ahmet Ağaoğlu

Dr. Mehmet KENGERLİ

Mütefekkirin ölümünün 18 nci yıldönümü münasebetiyle hayat ve yaratıcılığına kısaca bir bakış.

Türk dünyasının, bilhassa Azeri Türklerinin dünyaca tanınmış gazetecisi ve mümtaz şahsiyeti olan büyük mütefekkir Ağaoğlu Ahmet, 1869 da Azerbaycan'ın Karabağ Eyaletinin Şuşa şehrinde doğmuştur. Karabağ muhitinde çok sevilen ve herkesin teveccühünü kazanmış bulunan ulemadan Mirza Hasan Efendi adlı bir zatın oğludur. İlk ve orta tahsilini doğduğu Şuşa şehrinde rusça olarak bitiren merhum, aile muhitinin tesiri ile arapça, farsçayı da lâyikiyle öğrendikten sonra, Tiflis'te lise tahsilini tamamlamış, 1888 de Petersburg'a giderek, "Politeknik" Enstitüsüne girmişse de, gözlerinden rahatsızlanarak tekrar Azerbaycan'a dönmüştür. İyileşince tahsilini devam ettirmek üzere Paris'e gitmiş, 1889 dan itibaren Sorbon Üniversitesinin "Tarih ve Filoloji" şubesine devamı başlamış, aynı zamanda Hukuk Fakültesi ile College de France'ı tamamlamıştır. Daha genç yaşlarında, Paris'te talebe iken, Fransız mecmualarına Şark Milletlerini ilgilendiren mevzularda makaleler yazmak ve Tiflis'te çıkmakta olan "Kafkas" gazetesine muntazam olarak yazılar yollamakla matbuat hayatına atılmış bulunan Ahmet Bey, aynı zamanda

oradaki ilim ve fikir adamları ile temasta bulunmuş ve "İttihat ve Terakki Cemiyetinin" Paris'teki mensupları ile de ayrıca sıkı münasebetler kurmuştur.

1892 de "Şiî mezhebinin menabii" isimli bir etüdü ile Londra'da toplanmış bulunan Müsteşrikler Kongresine iştirâk etmiş, ilmi ve felsefi bakımlardan ciddî ehemmiyeti haiz olan bu incelemenin tab'ına Kongrece karar verilerek Cambridge Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.

1894 de yüksek tahsilini bitiren Ahmed Ağaoğlu, Türkiye'ye gelerek dört ay kadar İstanbul'da kaldıktan sonra, memleketine dönerek, Millî Şuurun Azerî Türkleri arasında uyanması, gelişmesi ve temelleşmesi için münevver bir topluluk yetiştirmenin zarurî olduğunu tam zamanında idrâk etmiş ve bu maksatla kendisini tedrisata vererek, önce Tiflis'te, sonradan Şuşa'da ve bilâhare Bakü'de öğretmenliğe ve muharrirliğe başlamıştır. Bu zamandan itibaren Ağaoğlu, Azerî Türklerinin meşhur fikir adamlarından Hasan bey Zerdabî, Ali Merdan Topçubaşı, Ali bey Hüseyin-zade, Şahtahtlı Mehmet Ağa ve başkaları ile birlikte Millî Uyanış hareketine katılmıştır.

Bir taraftan geniş sahadaki bilgilerini okullarda anavatanının öz evlatlarına verir, onların milli saurda yetişmesi ile meşgul olurken, diğer taraftan da 1904-1905 Rus - Japon harbi hitamında sarsılan Çarlığın i-lân etmek mecburiyetinde kaldığı meşrutiyetten istifade eden merhum, Hüseyin - zade Ali beyle birlikte bir sene kadar "Hayat" gazetesinde çalıştıktan sonra, müstakil olarak "İrsad" gazetesini çıkarmaya başlamış, müteakiben Bakü zenginlerinden Mürteza Muhtar beyin yardımı ile "Terakkî" gazetesini tesis etmiştir.

Bu gazetelerde durmadan milli ve siyasi mahiyette yazılar yazıyor, Azerbaycan'daki Çar idaresini tenkit ediyor, Azerî Türklerinin Milli menfaatlerini müdafaa ediyor ve böylece rejimin Azerbaycan'daki icraatına karşı koyuyordu. Bu arada bir de "Difaa" adında bir Cemiyet kurarak, keskin zekâsı, derin hukukî bilgisi ve yılmaz enerjisi ile Türk halkının hukukunu korumaya çalışmıştır. Çok geçmeden bu faal çalışmalardan endişeye düşen rus idarecilerinin dikkatini çekiyor, rus memurları tarafından sıkı bir tâkip ve taziyeye marûz kalıyor ve 1908 Meşrutiyetinden sonra, çok sevdiği öz vatanı Azerbaycan'ı terkle dünya Türk-lüğünün sarsılmaz kalesi olan kardeş Türkiye'ye geliyor. İlk zamanlar Milli Eğitim Müfettişi ve "Süleymaniye Kütüphanesi" müdürü, sonra da uzun müddet "Tercümanı Hakikat" gazetesinin Başyazarı olmuştur.

1909'da İstanbul Darülfünunun-

da rusça öğretmenliğine, yine aynı sene tesis olunan Türk - Moğol kürsüsü Profesörlüğüne tayin edilmiş. 1912'de İttihat ve Terakki Partisinin genel meclis üyeliğine ve Karahisar Milletvekiliğine seçilmiştir.

"İttihat ve Terakki" fırkasına girdikten sonra, memuriyeti bırakarak "Jeune Turque" gazetesinde Fransızca yazılar yazmaya başlamış, Türkçülük cereyanında başta Ziya Gökalp, Y. Akçura ve Şair M.E. Yurdakul gibi zatlarla çalışmış ve "Türk Yurdu" mecmuası ile Türk Ocaklarını kuranlar arasında büyük rol oynamıştır.

1917'de, Birinci Cihan Harbi esnasında, merhum Nuri Paşa komutasında Kafkasya'ya gönderilen Altıncı Kolordunun (11 nci İslâm Kuruluş Ordusuna bağlı) siyasi müşaviri sıfatıyla tekrar vatanı Azerbaycan'a giden ve 1918'de İstanbul'a dönüşünde İngilizler tarafından diğer "İttihat ve Terakki" mensupları ile birlikte Malta'ya sürülen Ahmet bey, üç senelik bir sürgün hayatından sonra, 1921'de serbest bırakılmış. Milli Mücadeleye katılmak için Anadolu'ya geçmiş, Kuvay-i Milliye tarafından İstigare Heyetine tayin edilerek, şark vilayetlerine gönderilmiştir. Gececi - gündüzlü Ana Vatana düşman istilâsından kurtulması için yılmadan büyük bir enerji ile çalışmış bu hakikî milliyetçi ve idealist mütefekkir, bir müddet sonra Ankara'ya dönüşünde Matbuat Umumî Müdürlüğü olmuş, büyük zaferden sonra II-III devre Büyük Millet Meclisinde Kara Mebusu olarak layık olduğu şereflî

vazifeler deruhta etmiş, Ankara Hukuk Fakültesinde Profesör ve Hükümetin resmî organı "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin Başmuharriri olmuştur.

"Serbest Cumhuriyet" fırkasının kurucuları arasında bulunan merhum Ağaoğlu, bu fırka dağıldıktan sonra siyasi hayattan çekilerek, İstanbul Darülfünununda Profesörlük etmiş ve 1933'de tamamen emekliye ayrılmıştır; ilmi ve siyasi yazılarına ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Gazete ve Dergilerde çıkan yazılarından başka, aşağıda adları yazılı eserleri de kitap halinde basılmıştır:

1. — Ahund ve İslâmiyet, 2. — Türk Hukuk Tarihi, 3. — İslâmîliğe göre ve İslâm âleminde Kadın, 4. — Türk Teşkilâtı Esasîyesi, 5. — Devlet ve Ferd, 6. — Serbest İnsanlar arasında, 7. — Üç Medeniyet, 8. — İngiltere ve Hindistan, 9. — Malta Hâtıraları, 10. — Çeşitli mevzular üzerinde seri makalelerden mürekkep eserler, 11. — Etika (Kropatkinden terceme), 12. — Ben Neyim, 13. — Etrûskler, 14. — İran ve İnkilâbı, 15. — Gönülsüz Olmaz, 16. — İhtilâl mi? İnkilâp mı?, 17. — Serbest Fırka Hâtıraları, 18. — Şû Mezhibi ve menbaları.

19 Mayıs 1939'da yetmiş yaşında iken, bu fânî dünyaya gözlerini ebediyen kapayan Ahmet Ağaoğlu'nun vefatı, bütün matbuatta büyük bir teessür ve acı ile karşılanmıştır. (x)

"HAK" Dergisi: "Ahmed beyin

şahsında biz, Türk tefekkür ve tahririnin pek canlı ve heyecanlı bir simasını ve Avrupa gazeteciliğini şarkta çok kuvvetli bir mümessilini ve Yakın Şark'taki tarihi Avrupalaşma hareketinin en samimi ideoloğunu kaybettik."

(M.E. Resul-Zade)

"Mayısın 19'nda İstanbul'da Ağaoğlu Ahmet bey 70 yaşında iken hayata gözlerini kapamıştır. Hayatının son günlerine kadar düşünmek, yaratmak ve yazmak kabiliyetini kaybetmemiş, enerjisini tüketmemiş olan Ahmet bey, Azerbaycan'ın bütün Türklük hizmetine vermiş olduğu büyük şahsiyetlerimizden biridir."

(Mirza Balâ)

"OLUŞ" ta: "Ağaoğlu merhum tepeden tırnağa kadar bir Azerî Türkü olarak yaşamış, düşünmüş ve söylemiştir. Hattâ, ölüncüye kadar şivesini bile düzeltmemiştir. Her mediste fikirlerini ve tenkitlerini söylemekten çekinmemiştir. Her dâim kendisini hür ve serbest hissetmiş, ölümünün yaklaştığını hissettiği anda dahi fitri zekâsını ve nüktelerini kaybetmemiştir. Azerî Türklerinin dediği gibi (kuş gibi doğmuş, kişi gibi de ölmüştür)."

(Ahmet Caferoğlu)

"CUMHURİYET" te: "Onun kafa ve ruh mahremiyetine sokulanlar derhal iki büyük aşkla temas haline gelirlerdi. Bunlardan biri Türk aşkı, öteki insan aşkıdır. Ağaoğlu bunlardan birincisi ile koyu nasyonalist, ikincisiyle koyu demokrat ve liberal idi. Ahmet Ağaoğlu, Paris'te veya

Londra'da doğmuş en büyük fikir adamı kadar zekâ çevikliğine ve müsamesasına sahipti. Erzurum'da ve ya Konya'da doğmuş en milliyetçi Türk kadar da Türktür."

(Peyami Safa)

"ULUS" ta: Kafkasya'da hayata açtığı gözlerini İstanbul'da yuman Türk mütefekkirinin ölümü karşısında duyduğumuz teessürü, buracıkta ifadeye uğraşırken, onun hayatı ve eserleri gibi ölümünden de ders aldığımızı kaydetmeliyiz."

(Nurettin Artam)

"TÜRKLÜK" te: "Üstad her biri ayrı ayrı kıymet zirveleri olan bir çok meziyetleriyle, tabiatın nadir olarak toprağa hediye ettiği büyük şahsiyetlerden biri idi. Gerek Azerbaycan'da gerek yurdumuza geldikten sonra Türkcülük hareketlerinin başında bulunmuş ve yetmiş yıllık ömrünü bu uğurda harcamış mütefekkir bir idealist idi."

(Şükûfe Nihal)

"Azerbaycan"da: "Hayatını bütün Türklüğe vakfetmiş bulunan Ahmet Ağaoğlu kadar matbuat hayatında çok yazı yazmış, muhtelif gazete ve mecmualar onun kadar makale

vermiş, beş lisana vakıf bir muharrir nadir bulunur."

(Azerbaycan Dergisi)

.... Evet, âciz kalemlerimizle layık olduğu kadar takdirine muktedir olamadığımız bu büyük insanın millî, fikrî, felsefî, içtimai ve siyasi yaratıcılığı, Millî ruhta yetismekte olan bu günün gençliği için hiç şüphesiz ki en büyük bir örnektir, denebilir onun Türk dünyasına yapmış olduğu büyük hizmetler ve memleketin mukadderatını istikbalde gözbebeği gibi elinde tutacak olan yüzlerce gencin yetiştirilmesinde sarfettiği gayretler, kendisini daimâ Türk Milletinin ve gelik iradeli Türk gençliğinin kalbinde millî ideallerin zirvesine ulaşmış bir mücahit gibi yaşatacaktır. O, sönmeyen bir nur gibi gelecek neslin yolunu aydınlatmıştır.

Cenabı Haktan kendilerine gani gani rahmetler diler, manevî huzurunda eğilir ve Azerî Türk gençliğinin onun kadar azimli ve sebatkâr olmasını temenni ederiz....

(1) Merhumun vefatı münasebetiyle gazetelerde intişar eden değerli parçalar, ölümünün 13 ncü yıl dönümü dolayısıyla Mayıs, 1952 de "Azerbaycan" dergisinde çıkan bir yazıdan alınmıştır.

ESREF DEMIRCAN

Eşref Demircan

(OLCUNUN 10 NCU YILDÖNÜMÜ MÜNASEBETHİYLE)

V. Y.

Bundan on yıl önce, 6 Mayıs 1947 de, en değerli savaş arkadaşlarımızdan Eşref Demircan'ı kaybetmiştik.

Bakü'nün asil ailelerinden Kulubeylilere mensup bulunan merhum Eşref, ilise tahsilini Almanya'nın Darmstadt

yanın basiretinden uzak kalmadığını inanmak istiyoruz. İçinde yaşadığımız şartlar dahilinde, şimdilik ayakta duran kuzul emperyalizme el uzatmanın nelere mal olduğu ve yalnız "devletler muvazenesinin" sadece şer kuvvetlerine yaradığı, bunca elim terübelerden sonra, artık sabit olmuş bulunsa gerektir. Fakat yakın bir mazide Birleşmiş Devletler Teşkilatı yerine Birleşmiş Milletler Teşkilatı adını kullanmayı tercih eden ve böylece asıl maksadın, istiklâl ve hürriyetlerine sahip milletlerin istifakı olduğunu açıkça anlatan demokrasi blokunun, aynı yolda azimle yürümesi, ümitleri takviye etmektedir. Böyle bir zihniyetin, istiklâllerine sasmış bütün esir milletleri yarın milletler muvazenesinde birleştirmeyi gaye edinmesi tabiidir. Gayeyi varmak için elbette çare bulunacak ve bugün Rusya mahkûmı Milletler için bir idealden ibaret olan hürriyet ve istiklâl prensipleri diğer bir çok müspet ideallerle birlikte, geleceğin me'sut realitesini teşkil edecektir.

hakki yoktur. Belki gaspedilen ve boğulan hürriyetler vardır. Burada hayat, kayıtsız şartsız, bir inkıyad şartına vabestedir. Ve burası 1918 de kazanılmış Azerbaycan istiklâlinin 23 aylık mevcudiyetine, daha bir çok milli istiklâllere yapıldığı gibi, nihayet veren istiklâl kuvvetidir.

İşte acı hakikat ve işte beğeri aklı selimin tarih boyunca cevabını aradığı sual: Bir çok Milletler mahkur ve mahkûm bulunurken gaaspiaria yapılan anlaşmaların, zalim Devletlerle kurulan muvazenenin adalet mihenginde hükmü ne olabilir?

O yeryüzü ki, insanların ve onlara ait cemaat, cemiyet ve camiaların yurdudur ve sinesinde millet gaye, Devlet vasıtasıdır; Orada bütün milletlerin istiklâllerine kavuştuğu ve öz milli devletlerini kurduğu gün Devletler Muvazenesi gerçek surette bir Milletler Muvazenesi demek olacak ve ancak bu takdirde manevi bir değer kazanacaktır.

Hakikatin, acı da olsa, hür dün-

ğehrinde, hakuku Ankara'da ikmal etmişti.

Yine mahacerette siyasi hayata atılarak Milli «Müsavat» Partisinin ön saflarında yer almıştı.

Almanya'nın sabık Ankara Büyükelçisi von Papen'e karşı Rus ajanları tarafından girişilen suikast dolayısıyla 1942 de yapılan yargılamada Eşref Beyle birlikte tertümanlık varlığını ita etmişti. İyi hukuk bilgisi ile Rus ve Alman dillerine mükemmel vakufu birleştiren merhum Eşref, bu çetin memleket varlığını mebarede başarılarak beyefi hükümetinin yüksek takdirini kazanmıştı.

İkinci Dünya Savaşının en hamareli devresinde, yani 1943 te, merhum Emin Beyin dâveti üzerine, Eşref Demircan ile beraber Berlin'de bulunuyorduk. Esir kamplarından bânlarını dolayarak, Kazlarda saflarını terk edip Alman kı'alarına teslim olan Azerbaycanlı askerler arasında milli istiklâl üküsünü yuymaya ve kuvvetlendirmeye çalışıyorduk. Eşref Demircan, derin milli vatanı aşkı ile kendisini bu eğitim işine hazretmişti.

Fakat ne yarı ki, nazilere milletlerin istiklâl haklarını tanıtmaya ve kabul ettirmeye imkân yoktu. Emin Beyin bu uşurda sarf ettiği bütün gayretler neñice itibarıyla akın kalmıştı. Ve bunun üzerine nazî yüksek mekamlarına malûm tarihî mahzurumu teadi ederek Almanya'ya terketmiş ve bizim de geri dönmemizi istemişti.

Eşref Bey, uzun seneler boyunca

çalıştı ve muhasebe şer muaveneliği ile kuruluş müdürüğüne yaptığı Ankara Elektrik ve Havayolu İşletmeleri Müessesesinde ve sonra da İstanbul'daki Doğan Sigorta Şirketinde öfakî temir ve dâriyat nakidâ ile emellerini ve iş arkadaşlarının derin takdir ve sevgisini kazanmış bulunuyordu. Bihakkında, eski Ankara Valisi rahmetli Feri Topdoğan, benzerimlik kadimce bir işle, Eşref'i çok takdir ve hamaye edirdi. Kendi Azerbaycan'ın büyük devletlerinden merhum Memduh Şevket Esendal, Eşref Demircan'ın asil ruhunu karşı dikime hayranlık duyardı.

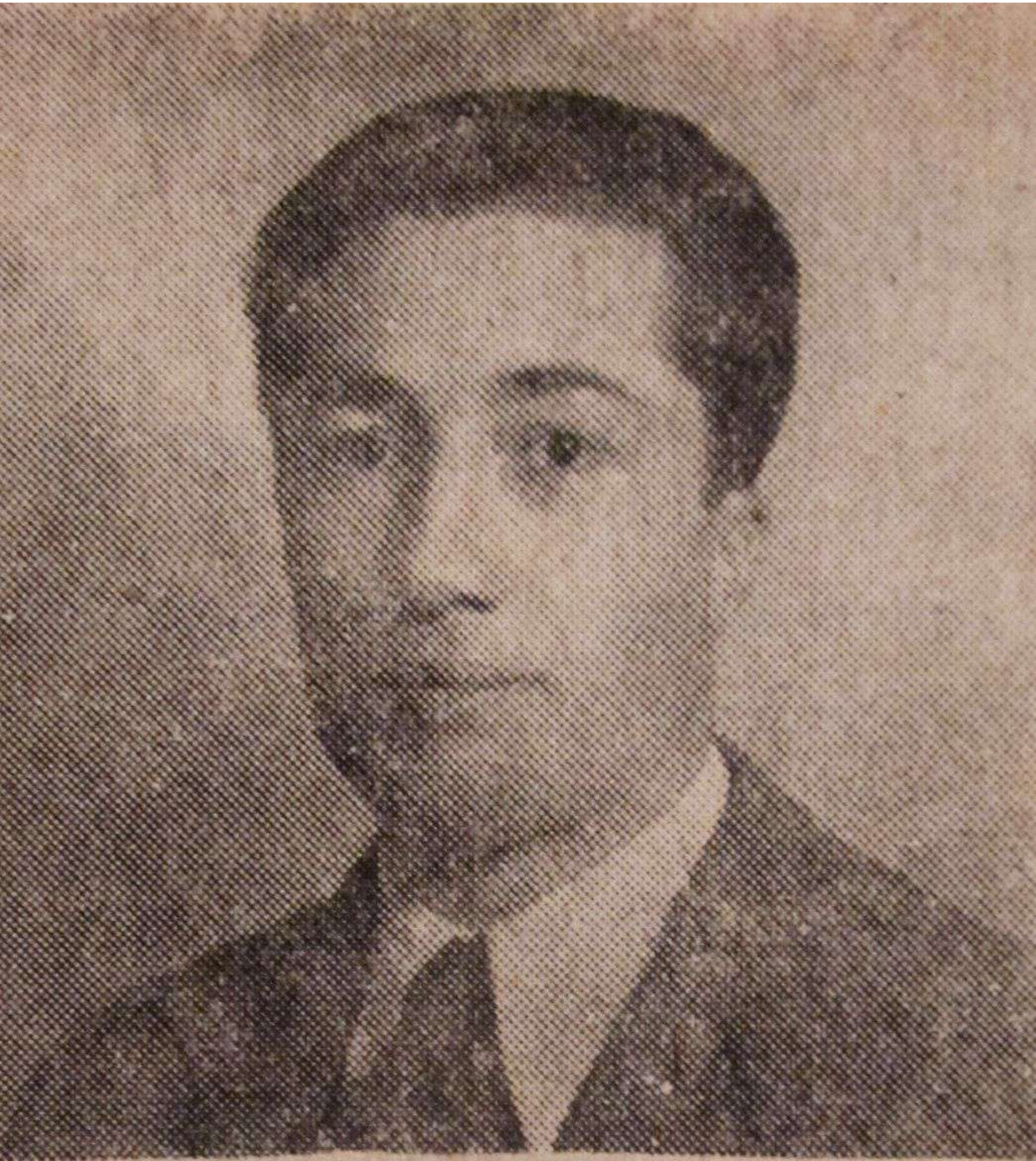
Eşref Demircan, malûm her göçmen herşeyden önce seve seve yarımları ko-benşerlikleri vardı. Hatâ bu uşurda kendî rahatını ve rahatını seve seve edindi.

Millî işlerde tam bir idealist anlayışla çalıştı.

Eşref Bey, Almanya'dan döndükten sonra ötedenberi mutunip bulunduğu böbrek hastalığı bir kat daha şiddetlenmişti. Ankara ve İstanbul'da tedavi kare hastahanelere giriş çıkış ve nihayet 6 Mayıs 1947 de İstanbul'daki Alman Hastahanesinde hayatı gözlerini kapamıştı.

Fakat, ölümünden tam on sene geçmiş olduğu halde, onun vatan aşkı ile yanan idealist şübheleri ve şefkat doluluca onuz sinas hâli kâbilimizde bütün olabeyefi ile yaşanmakta ve güzel bir örnek olarak hatırlanmaya devam etmektedir.

Cemalî Halkın kendisine rahmetler niyaz eder ve rahmetin öfakî şer olmasını dileriz.

ESREF DEMIRCAN